

MUZEJI U PANDEMIJI

TEA RIHTAR JURIĆ □ Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb

sl.1. Dio novog postava muzejske zbirke Nacionalnog muzeja moderne umjetnosti otvorenog u travnju 2021. godine. Snimio: Denis Bučar, travanj 2021.

1 Podatci iz MDC-ova Registra muzeja, galerija i zbirki u Republici Hrvatskoj (OREG), 2019.

2 *Ibid.*

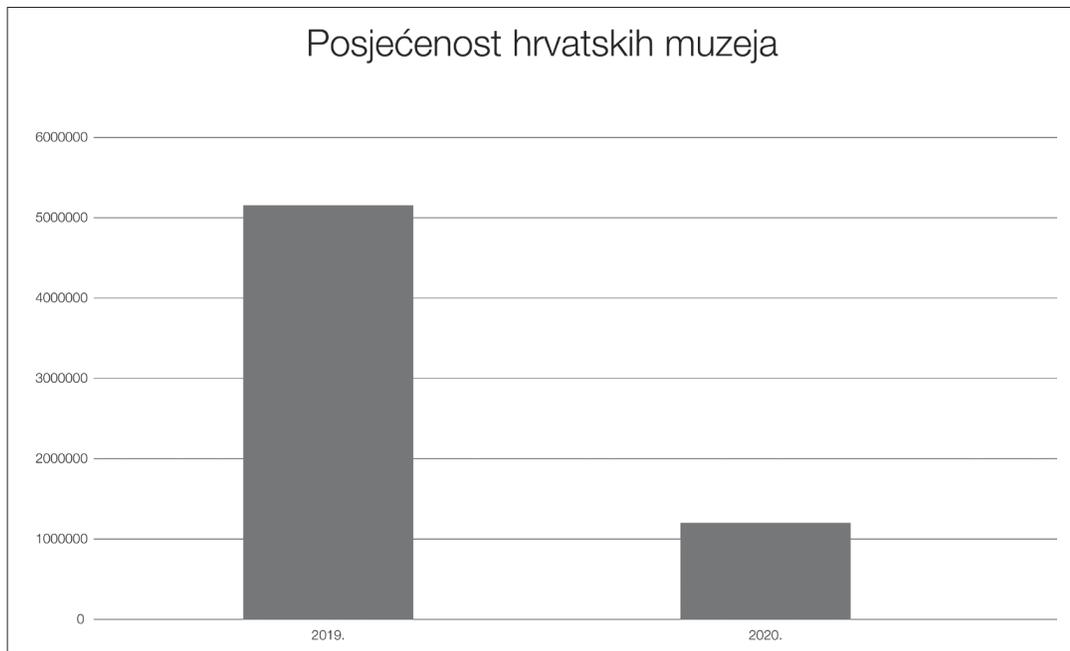
3 Maja Kocijan, „The disaster of being hit by an earthquake in a time of Covid-19”, *The Art Newspaper* (7. svibnja 2020.). Dostupno na: <https://www.theartnewspaper.com/news/the-disaster-of-being-hit-by-an-earthquake-in-a-time-of-covid-19/> (pristupljeno 26. rujna 2021.).

4 Djelatnice MDC-a – viša kustosica Iva Validžija, dokumentaristica Dunja Vranešević i dokumentaristica i kustosica Ivona Marić, nakon petrinjskog potresa sudjelovale su u akciji spašavanja građe iz Galerije „Krstó Hegeđušić” u Petrinji, u suradnji s članovima stručnog tima Ministarstva kulture i medija RH, Galerije Klovićevi dvori, Muzeja za umjetnost i obrt, Gradskog muzeja Sisak i Konzervatorskog odjela u Sisku. Akcija je provedena u koordinaciji sa Stožerom civilne zaštite.

Godine 2020. svijet je preplavila nezapamćena zdravstvena kriza koja je većinu stanovništva zatvorila u njihove domove i zaustavila funkcioniranje svijeta kakvo poznajemo. Muzeji su jedna od žrtava pandemije prouzročene koronavirusom koja i godinu i pol nakon pojave i svoga globalnog širenja ne jenjava već se pojavljuje u novim oblicima šireći valove zaraze i namećući nastavak zdravstvene i, posljedično, ekonomske krize. U tim je okolnostima teško obuhvatiti sve posljedice koje će muzejske ustanove pretrpjeti zbog te dugotrajne i neizvjesne krize. Nemoguće je zaboraviti i da su tijekom potpunog zatvaranja zbog pandemije muzeji na zagrebačkom području 22. ožujka 2020. pretrpjeli potres magnitude 5,5 prema Richteru, koji je ostavio razorne posljedice na historijskim zgradama u kojima je većina muzeja smještena i u kojima čuvaju 3,5 milijuna predmeta, odnosno više od polovice svih predmeta hrvatskih muzeja¹. Od 41 zagrebačkog muzeja² većina je njih nacionalnog značenja i u njima se čuvaju i spomenici svjetske baštine. U tom su se mračnom vremenu muzejski kolege poslužili

crnim humorom da prikažu dvostruku nevolju rekavši kako ne bi pogledali film katastrofe u kojemu se usred globalne pandemije događa i potres³, ali ružan film za naše građane i njihove muzeje, nažalost, još nije ni prestao, nastavivši se ljetnim poplavama u Zagrebu krajem srpnja, da bi katastrofa kulminirala 29. prosinca 2020. potresom magnitude 6,2 prema Richteru na području Petrinje i Siska uzrokujući ljudske žrtve, katastrofalna razaranja i štete na građevinama u blizini epicentra, a dodatno narušavajući već načete zgrade na zagrebačkom području.

MDC je promptnim istraživanjima o stanju u hrvatskim muzejima pratio nemile događaje vezane za potrese i pandemiju kako bi dobivenim podacima muzejskim osnivačima i nadležnim institucijama olakšao krizne odluke i strateška planiranja, uz pomoć na terenu⁴, ali i prateći i prenoseći informacije, među kojima i izvještaje Europske mreže muzejskih organizacija (NEMO-a), Međunarodnog savjeta za muzeje (ICOM-a) i Organizacije Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu

Graf 1. Usporedba posjećenosti hrvatskih muzeja 2019. i 2020. godine

(UNESCO-a), uz niz preporuka o postupanju u kriznim situacijama. Kako je ubrzo nakon potpunog zatvaranja – *lockdowna*, postalo jasno da će statistička slika posjećenosti hrvatskih muzeja za 2020. izgledati sasvim neuobičajeno, početkom travnja 2020. MDC je odaslao poziv hrvatskim muzejima da (ako to već nisu učinili) počnu prikupljati podatke o online posjećenosti na svojim digitalnim kanalima, odnosno da implementiraju analitičke alate koji će ih automatski pratiti. Nakon što su muzeji morali zatvoriti svoja vrata posjetiteljima, jedini način da dođu do svoje publike postao je onaj virtualni.

MDC-ovo istraživanje o utjecaju pandemije na muzeje u Hrvatskoj

MDC je krajem listopada i početkom studenog 2020. proveo online istraživanje o utjecaju pandemije na hrvatske muzeje, a rezultati su predstavljani na međunarodnom godišnjem plenarnom sastanku Europske grupe za muzejsku statistiku (EGMUS-a), održanom 24. i 25. studenog⁵ iste godine. Od 162 muzeja iz Upisnika javnih i privatnih muzeja u Republici Hrvatskoj⁶ na anketu je odgovorilo njih 97, odnosno 60 %. Prikupljeni su podatci za razdoblje od 1. siječnja do 31. listopada 2020., a ispitanici su dugotrajnost i stupanj zatvorenosti muzeja, pad posjećenosti u usporedbi s istim razdobljem 2019., korištenje digitalnih kanala za komunikaciju s publikom, postotak povećanja objava o muzejskim sadržajima, kao i postotak online korisnika, gubitak dijela odobrenih sredstava za programsku djelatnost, gubitak vlastitih prihoda te prilagodba u planiranju troškova za sljedeću godinu s obzirom na situaciju.

Gotovo polovica ispitanih muzeja odgovorila je da su bili zatvoreni za javnost u trajanju od pet ili šest tjedana, što se podudara s trajanjem *lockdowna* na području

Hrvatske. Ipak, najčešći uzrok dulje zatvorenosti muzeja u 2020. bile su posljedice zagrebačkog potresa.

Istraživanje o utjecaju pandemije na hrvatske muzeje provedeno 2020. pokazalo je da gotovo dvije trećine muzeja – 74 % ispitanih, bilježi pad broja posjetitelja od 50 – 100 % u odnosu prema 2019. godini. Pad posjećenosti izravno utječe na ostvarenje prihoda, odnosno na gubitak vlastitih sredstava muzeja, pa stoga čak 63 % ispitanih muzeja bilježi gubitke vlastitih prihoda veće od 50 %. Anketom smo ispitali i povrat planiranih sredstava za programe u 2020. Tako je 69 muzeja prijavilo gubitke (u rasponu od 10 % naviše) već predviđenih sredstava, dok je njih 27 izjavilo da nisu morali vraćati doznačena sredstva svojih osnivača i nadležnog ministarstva. Ipak, prijavljeno je i poneko smanjenje plaća muzejskih djelatnika te smanjenje sredstava koja dobivaju od osnivača za kapitalna ulaganja i nabavu opreme, a zabilježeni su i izdvojeni slučajevi otkaza ugovora o radu.

Dio istraživanja usmjerili smo na pitanja o komunikaciji muzeja s publikom virtualnim putem kako bismo doznali kojim se digitalnim kanalima muzeji koriste, koliko sadržaja objavljuju i koliko online korisnika imaju. Čak je 88 ispitanih odgovorilo da su se digitalnim putevima komunikacije sa svojom publikom služili i prije *lockdowna*, dok je sedam muzeja odgovorilo da to nisu činili. U usporedbi s istim razdobljem 2019. godine 74 muzeja objavljivala su više online sadržaja, dok njih 17 nije. No treba uzeti u obzir činjenicu da su neki muzeji i prije pandemije redovito objavljivali sadržaje na društvenim mrežama te da povećana učestalost ne bi nužno privukla veće zanimanje publike. Broj posjeta svojim web stranicama pratilo je 57 % ispitanih muzeja, ostalih 43 % ne prati tu statistiku, a njih 72 % prati posjećenost digitalnih kanala poput društvenih mreža, videokanala i sl., što je vjerojatno posljedica činjenice da ti kanali imaju automatski

⁵ Plenarni godišnji sastanak Europske grupe za muzejsku statistiku (EGMUS-a) održan je 24. i 25. studenoga 2020., prvi put u mrežnom okruženju, a sastanku se priključilo 36 sudionika iz 17 zemalja te dvojice predstavnika Eurostata. Iz Hrvatske su sudjelovale stručnjakinje iz Državnog zavoda za statistiku i dokumentaristica MDC-a, članica užeg tijela grupe Tea Rihtar Jurić.

⁶ Podatci iz Upisnika javnih i privatnih muzeja u Republici Hrvatskoj 2020. (broj muzeja: 162).

prikaz broja pregleda pa su ti brojevi lako dostupni. Najčešće korištena društvena mreža među hrvatskim muzejima je *Facebook* (kojom se u komunikaciji sa svojom publikom koristi 45 % ispitanih muzeja), 25 % njih koristi se *Instagramom*, 17 % *YouTubeom*, 7 % *Twitterom*, 2 % *Vimeom* itd., a uobičajeno je objavljivanje na više kanala.

U programskim planovima za tada još neizvjesnu 2021. godinu 76 muzeja odgovorilo je da je svoje programe prilagodilo novonastaloj situaciji, dok je njih 19 izjavilo da nije imalo potrebe to učiniti. Kako će muzeji iznijeti 2021. godinu, tek ćemo vidjeti.

Nezepamćeni pad posjećenosti muzeja u Hrvatskoj

U MDC-ovoj redovitoj godišnjoj anketi o posjećenosti za 2020. godinu⁷ dobiveni su podatci od 80,2 % muzeja upisanih u Upisnik javnih i privatnih muzeja u RH, odnosno od njih 130 od ukupno 162, koliko ih je bilo u Upisniku 2020. Podatke je dostavilo i nekoliko muzeja koji nisu u Upisniku, ali su dio MDC-ova stručnog Registra muzeja, galerija i zbirki u RH.

Nažalost, podatci o 1 462 667 posjeta u 2020. pokazuju dramatičan pad od gotovo četiri milijuna posjeta u usporedbi s 2019. godinom, kada je zabilježeno 5,2 milijuna posjeta hrvatskim muzejima. (Graf 1.) Osim zbog *lockdowna* uzrokovanog pandemijom, u muzeje u Zagrebu publika nije mogla zbog posljedica razornog potresa, pa su oni te višestruko nesretne godine izgubili više od milijun posjetitelja i zabilježili pad od 78,5 % posjeta – s 1 365 348 posjeta u 2019. pali su na 293 002 u 2020. godini. Kada će nakon dovršetka obnove zagrebački muzeji moći iznova otvoriti vrata publici, još nije poznato, no sigurno je da to neće biti uskoro.

Podatci o posjećenosti pet uobičajeno najposjećenijih muzeja⁸ tijekom srpnja i kolovoza 2021. pokazuju tračak nade s obzirom na to da su postotci u usporedbi s istim razdobljem 2020. porasli za 84,9 %. Taj skok omogućili su odgovarajuća epidemiološka situacija i dobra turistička sezona, a obećavajući podatci dosežu 70 % posjećenosti tih muzeja iz posljednjeg pretpandemijskog ljeta 2019.

MDC-ova analiza – prvi podatci o online posjećenosti hrvatskih muzeja

Iako su hrvatski muzeji u 2020. izgubili gotovo četiri milijuna posjetitelja jer su zbog pandemije i potresa morali zatvoriti vrata svojoj publici, otvorili su joj prozor – i to onaj virtualni. Kako bismo zabilježili nagli prijelaz muzejske publike iz stvarnog okruženja u virtualni svijet, MDC je izradio analizu⁹ na temelju podataka koje je za razdoblje 2020. dostavilo 116 muzeja (122 uključujući podružnice), od kojih 113 iz Upisnika javnih i privatnih muzeja u Republici Hrvatskoj. U tom je razdoblju Upisnik muzeja imao 162 službeno osnovana muzeja (2020.). Odziv službenih muzeja na istraživanje o online posjećenosti u 2020. iznosio je 69,7 %.

Podatci o online posjećenosti u ovoj analizi odnose se na posjet mrežnim stranicama i posjet društvenim mrežama odnosno videokanalima, a treba uzeti u obzir da svi parametri nisu primjenjivi na sve vrste digitalnih kanala, kao i to da se metrika tek uspostavlja i da ima mogućnost razvoja i prilagodbe potrebama. Uz navedena ograničenja, nameće se i pitanje stupnjevanja angažiranosti online publike: je li svaka reakcija znak potpore objavljenom sadržaju ili djelovanju muzeja, koliko vremena korisnici zaista provedu proučavajući određeni sadržaj, do koje im je mjere razumljiv, koliko se njime koriste i za koje svrhe, postoji li dugoročni učinak i sl.?

Polovica službenih muzeja bilježi posjete svojim mrežnim stranicama, a oni za 2020. iznose 5 551 275 pojedinačnih posjeta. Prisjetimo se, nešto manji broj (fizičkih) posjeta hrvatskim muzejima zabilježen je rekordne 2018. godine – njih 5,4 milijuna.¹⁰

Uzimajući u obzir činjenicu da dva velika muzeja nisu dostavila svoje podatke o online posjećenosti, stvarni su brojevi možda i dvostruko veći od spomenutih 5,5 milijuna. S obzirom na vrstu posjećenih sadržaja mrežnih stranica, 533 340 pregleda imale su online zbirke, virtualne (online) izložbe pogledalo je 137 470 posjetitelja, virtualne ture napravilo je 242 186 korisnika, u edukativnim programima sudjelovala su 31 852 posjetitelja, u programima uživo (otvorenja, vodstva i sl.) 32 386 njih, *Newslettere* je čitalo 48 459 korisnika, dok je većina pregleda (2 652 055) bila usmjerena na ostale sadržaje mrežnih stranica.

Na društvenim mrežama zabilježeno je najviše pregleda, klikova i interakcija – njih 20 172 343 za 68,5 % muzeja, a među njima u hrvatskoj (i europskoj) muzejskoj zajednici prednjači *Facebook*. Status pratitelja (*followers*, nap. a.) društvenih mreža hrvatskih muzeja u 2020. imalo je 916 914 članova, muzejske postove pregledalo je 17 777 637 online posjetitelja, da im se oni sviđaju izjavilo je njih 1 340 847, sadržaj je komentiralo 309 547, a podijelilo ga je njih 258 388.

Među videokanalima prvo (i gotovo jedino) mjesto zauzima *YouTube*. Tako je videosadržaje 27 % muzeja pregledalo 99 290 korisnika, 18 670 inače prati njihove kanale, dok je 24 129 izjavilo da im se sadržaj sviđa, a samo je njih 319 to i pokazalo prosljeđivanjem linka.

Razlika u osobinama digitalnog kanala leži i u trajnosti između sadržaja objavljenih na mrežnim stranicama koje mogu postati trajnom digitalnom ponudom nekog muzeja nasuprot kratkoročnim objavama na društvenim mrežama na koje se korisnici rijetko unatrag vraćaju. S druge strane, sadržaji web stranica ne nude mogućnost angažmana posjetitelja (iskazivanja njihovih različitih reakcija – tzv. lajkova ili drugih reakcija – pa čak i nesvidanja, komentara i sl.) kao što je to slučaj kod društvenih mreža i videokanala.

Prikupljeni podatci za analizu online posjećenosti pokazuju velik broj pregleda korisnika, reakcija, uključivanja putem komentara te dijeljenja sadržaja, a u pojedinim

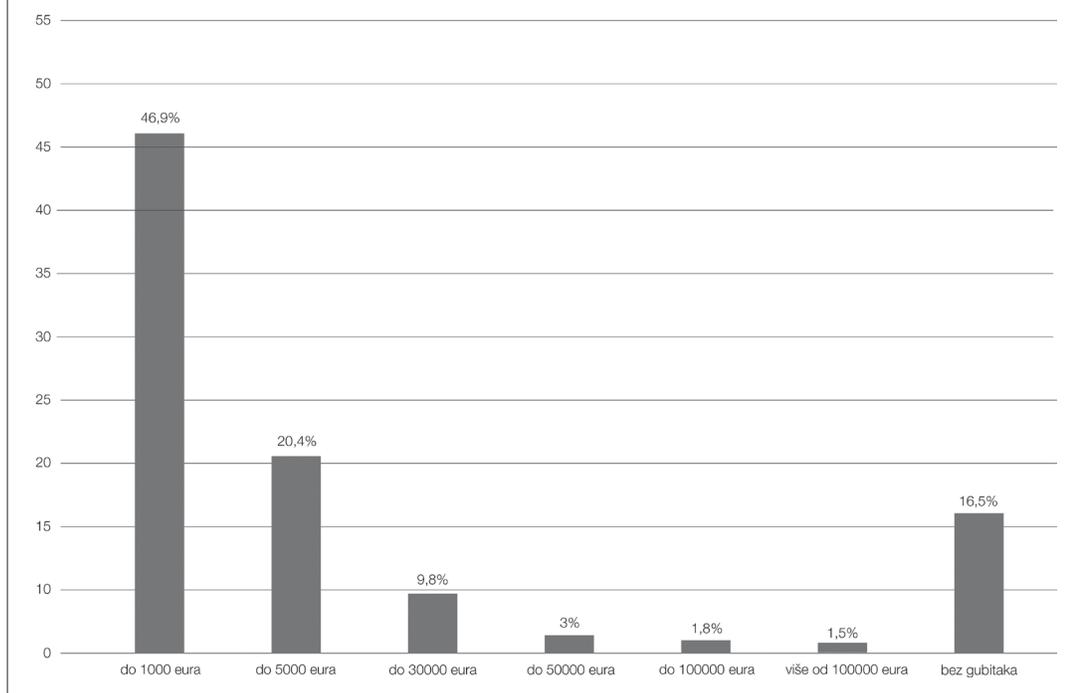
7 MDC, Zbirna tablica posjećenosti hrvatskih muzeja za 2020. godinu. Dostupno na https://www.mdc.hr/files/file/muzeji/statistika/muzeji_posjecenost_2020.pdf (pristupljeno 26. rujna 2021.).

8 Maja Kocijan, „MDC istraživanje – ljeta zaustavilo strmoglavi pad posjetitelja“, *Vijesti iz svijeta muzeja* 150 (2021.), <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-21-9-2021#top5> (pristupljeno 26. rujna 2021.).

9 Objavljeno u elektroničkom dvotjedniku *Vijesti iz svijeta muzeja* br. 135 (2021.): Tea Rihtar Jurić, „Virtualna 2020. – prvi podaci o online posjećenosti hrvatskih muzeja“, <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-23-2-2021/#virtualna-2020> (pristupljeno 26. rujna 2021.).

10 MDC, Zbirna tablica posjeta hrvatskim muzejima u 2018. godini, https://www.mdc.hr/files/file/muzeji/statistika/2018_posjecenost.pdf (pristupljeno 26. rujna 2021.).

Tjedni gubitak prihoda u europskim muzejima

Graf 2. Tjedni gubitak prihoda europskih muzeja izražen u postocima, prema istraživanju Europske mreže muzejskih organizacija objavljenom u siječnju 2021. godine

se kategorijama (primjerice, za mrežne stranice ili video-kanale) uočava neujednačenost i nedostatak podataka, nepostojanje podataka o pojedinim kategorijama (već samo zbirno), izostanak kvalitativne procjene i ostala ograničenja (među kojima su i ona zadana metričkim alatima).

Iako ne postoje raniji podatci o online posjećenosti s kojima bi bilo moguće usporediti rezultate ispitivanja iz 2020., a usto ne postoji preporuka struke na međunarodnoj razini (kao ni na nacionalnoj) o tome koje podatke o online posjetu prikupljati odnosno analizirati i kako, kao ni podatak o tome koji su parametri kvalitete, uspostavljanje odgovarajuće metrike smatramo važnim korakom u razvoju muzejske struke u Hrvatskoj. Prema prikupljenim podacima, svakako je moguće zaključiti da ne nedostaje prostora za razvoj kako usluga za korisnike muzejskih sadržaja, tako i analitike online posjeta.

Međunarodna istraživanja o utjecaju pandemije koronavirusa na muzeje

NEMO-ova istraživanja

Europska mreža muzejskih organizacija (Network of European Museum Organisations, NEMO) provela je nekoliko istraživanja o kratkoročnom i dugoročnom utjecaju pandemije Covida-19 na muzeje tijekom 2020. godine.

U rezultatima izvješća prvog¹¹ NEMO-ova istraživanja analizirano je gotovo tisuću anketnih odgovora muzeja iz 48 zemalja (većinom s područja Europe), prikupljenih

između 24. ožujka i 30. travnja 2020. Istraživanje je pokazalo da je većina muzeja u Europi i u svijetu bila zatvorena tijekom pandemijskog *lockdowna*, da su čak tri od pet muzeja zbog zatvaranja za javnost i prekida turističkih putovanja prijavili prosječan tjedni gubitak od 20 300 eura. Mnogi su muzeji izvijestili o znatnom gubitku prihoda u rasponu od 75 do 80 %, a veći muzeji i muzeji u turističkim područjima prijavili su gubitke koji dosežu i više stotina tisuća eura u tjednu! (Graf 2.)

Veću izloženost gubitcima zabilježili su muzeji koji se pretežito oslanjaju na privatno financiranje. U razdoblju prvog *lockdowna* u 2020. većina muzeja u Europi još nije morala otpustiti svoje zaposlenike, no tri od deset muzeja zamrznuo je ugovore s *freelancerima*, a čak tri od pet muzeja u potpunosti je prekinulo svoje volonterske programe, navodi se u sažetku NEMO-ova izvješća.¹²

Četiri od pet muzeja povećalo je svoje digitalne usluge kako bi doprli do svoje publike. Gotovo 80 % ispitanih muzeja izmijenilo je zadatke svog osoblja, koje je preuzelo nova zaduženja kako bi se snažili u novim okolnostima i udovoljili novim potrebama, gotovo pola ih je izjavilo da njihov muzej sada pruža jednu ili više novih online usluga, a njih 16 % povećalo je i svoj proračun za online aktivnosti. Dva od pet muzeja izvijestila su o povećanju online posjeta od 10 do 150 % u razdoblju u kojemu je provedeno istraživanje. Osim povećanja i pokretanja digitalnih aktivnosti, muzeji se koriste i društvenim mrežama više nego prije, a povećao se i broj virtualnih obilazaka i online izložaba. Istraživanje pokazuje da je

¹¹ O preliminarnom izvješću o rezultatima prvog NEMO-ova istraživanja o utjecaju pandemije virusa Covid-19 izvijestili smo u MDC-ovu elektroničkom dvotjedniku *Vijesti iz svijeta muzeja* br.113. (objavljenom 21. travnja 2020., dostupno na <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-21-4-2020/>), dok smo ključne rezultate produženoga proljetnog istraživanja donijeli u 115. broju istog newslettera, objavljenog 19. svibnja 2021. (dostupno na <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-19-5-2020/#nemo>).

¹² NEMO, „Survey on the impact of the COVID-19 situation on museums in Europe. Final Findings and Recommendations” (objavljeno 12. svibnja 2020., dostupno na https://www.ne-mo.org/fileadmin/Dateien/public/NEMO_documents/Final_Findings_and_Recommendations_COVID19_12.05.2020.pdf).

već tri tjedna od početka *lockdowna* čak 80 % muzeja uključenih u istraživanje povećalo svoju online vidljivost, reagirajući na opću povećanu vidljivost digitalne kulturne baštine na internetu. Usto, pokazalo se da su online muzeji važna proširenja i dopune fizičkih muzeja, ali i da nedostaje iskušana metrika za mjerenje online posjeta.

Krajem 2020., u razdoblju od 30. listopada do 29. studenog, NEMO je ponovo proveo istraživanje, čiji su rezultati objavljeni u siječnju iduće, 2021. godine. U istraživanju koje se nastavlja na prethodna istraživanja o utjecaju pandemije na muzeje, provedena u proljeće 2020., sudjelovalo je 600 muzeja iz 48 zemalja, od kojih je većina iz Europe, a njih 13 iz Hrvatske. Ključne su teme tog izvješća posljedice gubitka prihoda i ostali gubitci, povećana važnost digitalne muzejske ponude te prilagođena operativnost, uz spremnost za slučaj krize. U razdoblju provedbe tog posljednjeg istraživanja za 2020. više od 70 % anketiranih muzeja bili su već drugi put zatvoreni, i to bez znanja o datumu ponovnog otvorenja. O drugome obveznom zatvaranju odlučeno je bez konzultacija s muzejskom zajednicom i unatoč postojećim i dobro funkcionirajućim higijenskim protokolima što su ih muzeji razvili i proveli u svojim objektima u vrijeme dok u europskim muzejima nije zabilježen nijedan slučaj prijenosa Covida-19 među muzejskim posjetiteljima (prijetimo se, kulturne institucije općenito bile su proglašene najsigurnijim mjestima s obzirom na rizik od zaraze koronavirusom).

Što se posjećenosti tiče, i to istraživanje s kraja 2020. pokazuje nastavak nezapamćenog pada broja posjetitelja – čak je 88 % ispitanih muzeja zabilježilo pad broja posjetitelja, a njih 43 % smanjenje broja posjetitelja za polovicu ili više otkako su se ponovo otvorili nakon prvog *lockdowna* 2020.

Gubitci prihoda nastavili su se gomilati bez obzira na razdoblje otvorenosti za javnost, i to zbog već spomenutog prekida turističkih aktivnosti (koje kao razlog navodi 73 % ispitanika), prekida školskih programa i izostanka suradnje s obrazovnim institucijama (taj razlog navodi 64 % muzeja) te zbog ostalih restrikcija koje su utjecale na strah javnosti od potencijalne gužve i mogućnosti prijenosa zaraze (54 %).

O potrazi za izvorima financiranja koji nisu povezani s državnim financiranjem 50 % muzeja odgovorilo je da nisu razmišljali o traženju alternativnih izvora financiranja, a ostatak muzeja izjasnio se da su pokušali, ali još nisu uspjeli. Dobiveni rezultati odražavaju nedovoljne kapacitete i resurse u muzejima koji su nužni za traženje novih mogućnosti financiranja. U prilog toj tezi govori i činjenica da su se veći muzeji, koji raspolažu s više ljudskih i ostalih resursa (50 % ispitanih), aktivnije bavili traženjem alternativnih izvora financiranja nego manji muzeji (39 %).

Glede razvoja digitalnih usluga, čak je 93 % ispitanih muzeja povećalo, pokrenulo ili preusmjerilo resurse u smjeru razvoja barem jednog online servisa tijekom

pandemije. Dva najveća povećanja zabilježena su vezano za postove na društvenim mrežama (povećanje za 67 %) i videosadržaje (za 39 %). Među novim uslugama najčešće su virtualne ture kroz muzeje (29 %) i online programi učenja (27 %).

Hitnu financijsku potporu s nacionalne, regionalne ili lokalne razine vlasti tijekom pandemije dobilo je 66 % ispitanih muzeja, a dodijeljena im je uglavnom za ulaganja u digitalnu infrastrukturu i/ili digitalne programe (21 %), za sigurnosne i sanitarne uređaje (15 %), dok su djelomične potpore muzejima dodijeljene zbog gubitka vlastitih prihoda (u 18 % slučajeva), kao i za podmirivanje fiksnih troškova (14 % muzeja). Ipak, gotovo 70 % muzeja u idućim godinama očekuje proračunske rezove. Rezanje već ionako ograničenog budžeta u kombinaciji sa smanjenjem prihoda dovest će muzeje u još veći rizik od nemogućnosti ispunjavanja svojih ključnih zadataka i ostvarenja svojih potencijala u budućnosti.

Među vještinama potrebnim za uspješan odgovor na krizu zbog pandemije izazvane koronavirusom 45,2 % ispitanih muzeja iskazalo je potrebu za dodatnim digitalnim opismenjavanjem, dok se 26,6 % opredijelilo za stjecanje marketinške i financijske stručnosti u osiguravanju prihoda.

Među rezultatima NEMO-ova istraživanja provedenoga krajem 2020. detektirane su strategije koje su se tijekom prvog *lockdowna* u proljeće 2020. pokazale uspješnima među ispitanim muzejima. To su povećanje online ponude (u 40,5 % ispitanih), reorganizacija protoka informacija i unutarnjih komunikacijskih struktura (u 28,1 %), kao i fleksibilnost radnih struktura (u 27,4 %).

Europska mreža muzejskih organizacija traži od europskih, nacionalnih, regionalnih i lokalnih tijela adekvatnu financijsku potporu kojom će se ublažiti gubitci muzeja diljem Europe, jamstvo za stabilnost plaća muzejskih djelatnika te osiguranje održavanja kvalitetnih ključnih aktivnosti putem projekata i kontinuirano ulaganje u dodatne aktivnosti muzeja koje će povezati ljude s muzejskim zbirkama. Financijska potpora ne bi trebala izostati ni nakon završetka epidemijske krize jer se očekuje dugotrajan oporavak, pa će muzeji zbog znatnog pada turizma na globalnoj razini te zbog novih mjera zdravstvene sigurnosti koje zahtijevaju znatne troškove i dalje bilježiti gubitke prihoda i promjene navika posjetitelja.

NEMO je u preporukama svoga finalnog izvješća pozvao upravljačka tijela muzeja da prepoznaju utjecaj i vrijednost digitalne kulturne baštine uz koju je tijekom pandemije omogućeno zbližavanje ljudi, poticanje kreativnosti, dijeljenje iskustava, ali i ponuđen virtualni prostor za razvoj zajedničkih ideja. U praktičnom smislu to znači da treba ulagati u digitalne servise i infrastrukturu. Promišljanje digitalnih usluga i aktivnosti muzeja, zajedno s angažiranjem digitalne publike, pokazalo se najboljom ključnom praksom.

ICOM-ova istraživanja

Radi prikupljanja informacija o kratkoročnom i dugoročnom utjecaju epidemije Covida-19 na kulturni sektor, Međunarodni savjet za muzeje (International Council of Museums, ICOM) pokrenuo je globalno istraživanje koje je obuhvatilo pet tema: trenutno stanje muzeja i osoba; predviđeni utjecaj na ekonomiju; digitalno i komunikacija; muzejska sigurnost i očuvanje zbirke; slobodni muzejski djelatnici (*freelanceri*). U izvješću je analizirano gotovo 1600 odgovora muzeja i muzejskih djelatnika u 107 zemalja na svim kontinentima. Odgovori su prikupljeni između 7. travnja i 7. svibnja 2020.

Prema istraživanju, 94,7 % ispitanih muzeja bilo je zatvoreno tijekom travnja 2020. U tom su razdoblju mnogi unaprijedili svoje digitalne aktivnosti – iako ih je gotovo polovica već bila zastupljena na društvenim mrežama ili je objavila svoje zbirke online, u aktivnostima na društvenim mrežama zabilježen je porast u više od polovice ispitanih. Većina (84 %) muzejskih djelatnika radila je tijekom *lockdowna* dalje od svog radnog mjesta.

Za stalne zaposlenike muzeja situacija sa zaposlenjem činila se prilično stabilnom – ipak, za 6 % ispitanih ugovori nisu produženi ili su bili prekinuti. Međutim, situacija za *freelancere* bila je alarmantna: 16,1 % ispitanika reklo je da su privremeno otpušteni, a 22,6 % nisu dobili produženje ugovora. Samostalni je sektor pokazao vrlo veliku osjetljivost na krizna stanja: 56,4 % ispitanika izjavilo je da će morati obustaviti isplatu vlastite plaće zbog krize, dok je 39,4 % odgovorilo da će njihove tvrtke smanjiti broj zaposlenih.

Rezultati ICOM-ova istraživanja pokazuju da će gotovo svi muzeji u svijetu smanjiti svoje aktivnosti zbog posljedica pandemije Covida-19, gotovo trećina njih smanjit će broj osoblja, a više od desetine moglo bi biti prisiljeno zauvijek zatvoriti svoja vrata. Udio od 82,6 % ispitanih muzeja predviđa smanjenje svog programa, njih 29,8 % očekuje smanjenje broja zaposlenika, a 12,8 % sudionika istraživanja strahuje da bi se njihov muzej mogao zatvoriti. Mogućnost zatvaranja muzeja mogla bi osobito loše utjecati na regije u kojima je ionako malo muzeja, na one koji su nedavno ustanovljeni pa su strukture u njima još uvijek krhke: u afričkim (24 %), azijskim (27 %) i arapskim zemljama (njih 39 %) strahuju da bi se muzeji mogli sasvim zatvoriti, u usporedbi sa samo 12 % ispitanih muzeja iz Latinske Amerike i s Kariba, 10 % iz Sjeverne Amerike i 8 % s područja Europe koji iskazuju strah od takvog dramatičnog scenarija.

Istraživanje je potvrdilo da su uvjeti sigurnosti i zaštite baštine u muzejima tijekom *lockdowna* ostali nepromijenjeni: oko 80 % ispitanih izjavilo je da su mjere zaštite i očuvanja održavane na jednakoj razini ili su pojačane (zbog nadoknade nedostatka osoblja u muzeju). Međutim, u Africi, Latinskoj Americi i na Karibima gotovo 20 % ispitanika smatralo je da su te mjere nedostatne.

U zaključnim preporukama nakon provedenog istraživanja ICOM kao međunarodna muzejska zajednica poziva

vlast i donositelje odluka da hitno dodijele sredstva za pomoć muzejima i njihovim stručnjacima kako bi mogli preživjeti krizu i nastaviti svoju ključnu ulogu javne službe. Iskazana su očekivanja da će oporavak ekonomije, kao i proces oporavka društva nakon krize Covida-19 biti dugotrajan i složen, a ističu da će muzeji kao ključni akteri lokalnog razvoja i nezamjenjiva mjesta susreta i učenja imati važnu ulogu u obnovi lokalnoga gospodarstva i u oporavku društvenog tkiva pogođenih zajednica.

UNESCO-ova istraživanja

UNESCO je objavio dva izvještaja o utjecaju Covida-19 na muzeje – *Museums Around the World in the Face of COVID-19*, objavljena u svibnju 2020. i u travnju 2021. Posljednje od njih, čije zaključke prenosimo, dio je provedbe UNESCO-ove preporuke iz 2015. o zaštiti i promicanju muzeja i zbirke, o njihovoj raznolikosti i njihovoj ulozi u društvu¹³, a nastalo je kao nastavak prvog izvješća objavljenoga u svibnju 2020.

Izvješće iz 2021. iznosi privremenu procjenu stanja približno 104 000 muzeja, koliko je procijenjeno da ih trenutno ima u svijetu, i to na temelju podataka iz 87 država članica u internetskoj anketi provedenoj u ožujku 2020. Utvrđeno je da su tijekom 2020. muzeji bili zatvoreni u prosjeku više od pet mjeseci odnosno 155 dana, a od početka 2021. mnogi od njih ponovo su morali zatvoriti vrata (njih čak 43 % ispitanih u prvom kvartalu godine), što je u prosjeku rezultiralo padom posjećenosti od 70 % u usporedbi s uobičajenim brojem.

UNESCO prenosi kako je kulturni sektor ozbiljno, uzastopno i dugotrajno pogođen pandemijom Covida-19, a posebno su teško pogođeni muzeji: u izvješću za 2020. procjenjuje se da je gotovo 90 %, odnosno oko 85 000 institucija bilo zatvoreno na različito dugo vrijeme, a prihodi ustanova (osobito nacionalnih muzeja) smanjili su se između 40 i 60 % u odnosu prema prihodima iz 2019. Čak polovica ispitanih prijavila je kako su se javne subvencije za nacionalne institucije smanjile, i to u nekim primjerima u znatnim iznosima. Nažalost, istraživanje pokazuje kako je neravnopravnost među zemljama tijekom krize vidljivija nego prije, a posebice je uočljiv digitalni nerazmjer. Dok se virtualni muzeji i akcije na društvenim mrežama mogu pronaći na svim kontinentima, najbrojniji su u zemljama u kojima postoji najveći broj muzeja i gdje su ulaganja u digitalnu tehnologiju najveća i korištenje tih mreža najaktivnije, a primijećeni su i inovativni postupci. ICT inicijative i neposredni digitalni odgovori kreirani u kontekstu krize Covida-19 u afričkim državama i u malim otočnim državama u razvoju gotovo ne postoje. Prema podacima Međunarodne unije za telekomunikacije (International Telecommunication Union, ITU) za 2019., gotovo polovica svjetskog stanovništva nema pristup internetu.

Nije suviše ponavljati koliko je uloga muzeja u društvu bitna zbog odgovornosti ne samo za očuvanje baštine za buduće generacije, već i zato što muzeji imaju ključnu ulogu u promicanju cjeloživotnog učenja, jednakog

¹³ UNESCO, „*Recommendation concerning the Protection and Promotion of Museums and Collections, their Diversity and their Role in Society*”, Adopted by the General Conference at its 38th Session, Paris, 17 November 2015, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000246331> (pristupljeno 26. rujna 2021.).

pristupa kulturi te širenja vrijednosti na kojima se temelji čovječanstvo. Funkcija muzeja u smislu socijalne uključenosti od vitalne je važnosti za osiguranje kohezije naših društava, a muzeji su ujedno glavni akteri u kreativnoj i turističkoj ekonomiji. Izvješće sadržava preporuke te osobito potiče provedbu opsežne politike digitalizacije i mjera za potporu obrazovanju, osposobljavanju i istraživanju.

Obje muzejske organizacije – NEMO i ICOM, brzo su reagirale na krizu pokrenuvši istraživanja o novonastaloj kriznoj situaciji iako bi i ranija koordinacija njihovih aktivnosti bila dobrodošla. Podsjetimo, NEMO je usmjeren na muzejske organizacije na području Europe, dok je ICOM svjetska organizacija koja osim institucija okuplja mnogo profesionalnih pojedinaca, stoga se i rezultati njihovih istraživanja razlikuju. Istraživanja UNESCO-a, koji pokriva institucije na području cijelog svijeta, također su provedena promptno, odmah nakon početka potpunog zatvaranja, no nije moguće sasvim usporediti uzorak tih različitih istraživanja iako se rezultati i zaključci u mnogočemu podudaraju. Podudarnosti se odnose na financijske gubitke, pad posjećenosti, otpuštanje muzejskog osoblja, prekid muzejskih programa i projekata, smanjenje kapaciteta za prijam posjetitelja itd., ali i na činjenicu da su muzeji ojačali i povećali svoje online aktivnosti nudeći virtualne šetnje i izložbe i šireći svoje online zbirke te pojačali korištenje društvenim mrežama kako bi održali vezu sa svojom publikom. Povezivanje sa zajednicom i suradnja među muzejima u nalaženju zajedničkih rješenja za nastalu kriznu situaciju svijeta je točka ove dugotrajne iscrpljujuće krize. S profesionalnoga gledišta, svjetska muzejska zajednica nikad nije bila neposrednije međusobno povezana nego za vrijeme pandemijskog *booma* online sastanaka, seminara, radionica i konferencija koje su nam se na dnevnoj bazi uselile ne samo u radne prostore već i u one kućne, u kojima smo provodili radne sate tijekom *lockdowna*.

Što će nam sve nastavak zdravstvene, ali i sve glasnije ekološke ugroze na svjetskoj razini donijeti osim već nastale ekonomske recesije, ne možemo unaprijed znati, ali zajedničkim promišljanjem i djelovanjem, uz svijest o dugoročnom održanju cjelovitog sustava, možemo pridonijeti valjanim rješenjima i potaknuti zajednice da promišljaju i provode upravo takva rješenja – ona za opće i dugoročno dobro. Muzeji ne mogu ostati neutralni u velikim globalnim promjenama, a svojim potencijalima trebaju (nastaviti) biti generatori pozitivnih promjena u društvu.

LITERATURA I MREŽNI IZVORI

1. www.mdc.hr Upisnik javnih i privatnih muzeja u Republici Hrvatskoj, 2020.
2. MDC-ov Registar muzeja, galerija i zbirki u Republici Hrvatskoj (OREG).
3. MDC. Zbirna tablica posjeta hrvatskim muzejima u 2018. godini, https://www.mdc.hr/files/file/muzeji/statistika/2018_posjecenost.pdf (pristupljeno 26. rujna 2021.).
4. „Godišnji sastanak EGMUS-a – u fokusu utjecaj COVID-a 19 na muzeje”. *Vijesti iz svijeta muzeja* 129 (1. prosinca 2020.), <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-1-12-2020#EGMUS> (pristupljeno 26. rujna 2021.).
5. „MDC istraživanje – utjecaj pandemije na muzeje u Hrvatskoj”. *Vijesti iz svijeta muzeja* 129 (1. prosinca 2020.), <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-1-12-2020#pandemija> (pristupljeno 26. rujna 2021.).
6. Rihtar Jurić, Tea. „Virtualna 2020. – prvi podaci o online posjećenosti hrvatskih muzeja”. *Vijesti iz svijeta muzeja* 135 (2021.), <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-23-2-2021#virtualna-2020> (pristupljeno 26. rujna 2021.).
7. Kocijan, Maja. „The disaster of being hit by an earthquake in a time of Covid-19”. *The Art Newspaper* (7. svibnja 2020.), <https://www.theartnewspaper.com/news/thedisaster-of-being-hit-by-an-earthquake-in-a-time-of-covid-19/> (pristupljeno 26. rujna 2021.).
8. Kocijan, Maja. „The unluckiest museums in the world? Croatia faces string of natural disasters”. *The Art Newspaper* (27. srpnja 2020.), <https://www.theartnewspaper.com/news/are-these-the-unluckiest-museums-in-the-world> (pristupljeno 26. rujna 2021.).
9. Kocijan, Maja i Iva Validžija. „Prvi pregled šteta – muzejski sat zaustavljen u 6 sati 24 minute”. *Vijenac* 680 (26. ožujka 2020.), <https://www.matica.hr/vijenac/680/prvipregled-steta-muzejski-sat-zaustavljen-u-6-sati-i-24-minute-30123/> (pristupljeno 26. rujna 2021.).
10. Kocijan, Maja. „Posjećenost hrvatskih muzeja – u 2020. izgubili četiri milijuna posjetitelja”. *Vijesti iz svijeta muzeja* 134 (2021.), <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-9-2-2021/#posjecenost-2020> (pristupljeno 26. rujna 2021.).
11. Kocijan, Maja. „MDC istraživanje – ljeto zaustavilo strmoglavni pad posjetitelja”. *Vijesti iz svijeta muzeja* 150 (2021.), <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-21-9-2021#top5> (pristupljeno 26. rujna 2021.).
12. Marić, Ivona, Tea Rihtar Jurić i Dunja Vranešević. „(Ne)spremnost zagrebačkih muzeja na krizne situacije”. Stručna konferencija *Zaštita kulturne baštine Grada Zagreba u kriznim uvjetima*. Ured za upravljanje u hitnim situacijama, 13. prosinca 2019., <https://www.zagreb.hr/strucna-konferencija-zastita-kulturne-bastine-grad/153130> (pristupljeno 26. rujna 2021.).
13. „Prvi rezultati NEMO istraživanja – Utjecaj COVID-19 na muzeje u Europi i svijetu”. *Vijesti iz svijeta muzeja* 113 (21. travnja 2020.), <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-21-4-2020/#nemo> (pristupljeno 26. rujna 2021.).
14. „NEMO – zaključno izvješće o utjecaju virusa COVID-19 na muzeje u Europi i svijetu”. *Vijesti iz svijeta muzeja* 115 (19. svibnja 2020.), <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-19-5-2020/#nemo> (pristupljeno 26. rujna 2021.).
15. „NEMO istraživanje – pandemija ponovno zatvorila 70 % muzeja”. *Vijesti iz svijeta muzeja* 133 (26. siječnja 2021.), <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-26-1-2021/#NEMO-report> (pristupljeno 26. rujna 2021.).
16. NEMO. „Survey on the impact of the COVID-19 situation on museums in Europe” – Final Findings and Recommendations (12. svibnja 2020.), https://www.ne-mo.org/fileadmin/Dateien/public/NEMO_documents/Final_Findings_and_Recommendations_CVOID19_12.05.2020.pdf (pristupljeno 26. rujna 2021.).
17. NEMO. „Follow-up survey on the impact of the COVID-19 pandemic on museums in Europe” – Final Report (siječanj 2021.), https://www.ne-mo.org/fileadmin/Dateien/public/NEMO_documents/NEMO_COVID19_FollowUpReport_11.1.2021.pdf (pristupljeno 26. rujna 2021.).
18. „Museums, museum professionals and COVID-19: ICOM and UNESCO release their full reports” (May 26, 2020). <https://icom.museum/en/news/museums-museum-professionals-and-covid-19-survey-results/> (pristupljeno 26. rujna 2021.).
19. ICOM. „Museums, museum professionals and COVID-19: follow-up survey”, <https://icom.museum/wp-content/uploads/2020/11/FINAL-EN-Follow-up-survey.pdf> (pristupljeno 26. rujna 2021.).

sl.2. Posjetiteljica u postavu Gradskog muzeja Varaždin (Hrvatski majstori 20. i 21. stoljeća, Palača Sermage), 2021. Snimio: Denis Bučar

20. ICOM. „Museums, museum professionals and Covid-19: third survey”, https://icom.museum/wp-content/uploads/2021/07/Museums-and-Covid-19_third-ICOM-report.pdf (pristupljeno 26. rujna 2021.).

21. UNESCO report: „Museums around the world in the face of COVID-19 (2020)”. Dostupno na: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pfo000373330> (pristupljeno 26. rujna 2021.).

22. UNESCO report: „Museums around the world in the face of COVID-19 (2021)”. Dostupno na: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pfo000376729_eng (pristupljeno 26. rujna 2021.).

23. Bonevska, Tihana, Marija Grlčić, Mateja Horvat, Luka Miholić i Ivan Martinić. „Zagrebački potres 22. ožujka 2020.”. *Geografski horizont* 66., br. 2. (2020): 21-32. <https://hrcak.srce.hr/254276> (pristupljeno 26. rujna 2021.).

24. Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet, Geofizički odsjek. Seizmološka služba pri Geofizičkom odsjeku PMF-a. „Izvjješća o potresima – Potresi kod Petrinje u razdoblju od 28.12.2020. u 06:28 do 29.12.2020. u 19:00”, https://www.pmf.unizg.hr/geof/seizmoloska_sluzba/izvjescia_o_potresima?@=1m69i (pristupljeno 26. rujna 2021.).

26. Kocijan, Maja. „Posjećenost hrvatskih muzeja – u 2018. rekordnih 5,4 milijuna posjetitelja”. *Vijesti iz svijeta muzeja* 86 (2019.), <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-9-4-2019/#posjetitelji> (pristupljeno 26. rujna 2021.).

27. UNESCO. „Recommendation concerning the Protection and Promotion of Museums and Collections, their Diversity and their Role in Society”. Adopted by the General Conference at its 38th Session, Paris, 17 November 2015, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pfo000246331> (pristupljeno 26. rujna 2021.).

28. ITU Publications. „Measuring digital development”. *Facts and figures* 2019, <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/facts/FactsFigures2019.pdf> (pristupljeno 26. rujna 2021.).

Primljeno: 14. listopada 2021.

MUSEUMS IN THE PANDEMIC

In 2020 the world was overwhelmed by a health crisis the like of which could not be remembered, one that halted the functioning of the world as we know it. Museums are one of the victims of the coronavirus pandemic, which, the second year after its appearance and global spread, is not fading. During the total closing because of the pandemic, museums in the Zagreb area on March 22 2020 had to suffer an earthquake of the magnitude of 5.5 on the Richter scale, which damaged most of the historical museum buildings. At the end of the year, a 6.6 magnitude earthquake shook the area of Petrinja, resulting in casualties, the destructions of buildings and museums in Sisak and Petrinja and exacerbating the situation of the Zagreb museums resulting from the early earth movements.

In its research, the Museum Documentary Centre monitors the situation in Croatian museums during the pandemic and conveys the results of the research to the Network of European Museum Organisations (NEMO), the International Council of Museums (ICOM) and to UNESCO. During lockdown time the MDC set about gathering data about the online attendance at Croatian museums.

Researches of NEMO, ICOM and UNESCO about the impact of the pandemic on museums were done on a varied sample (European and world), but the results tend to coincide. The main similarities relate to financial losses, drop in attendance, downsizing of museum staffing, the interruption of museum programmes and projects, as well as an increase in online activities via virtual walks and exhibitions, the expansion of online collections, the use of social media to remain in contact with their publics. Linkage with the community and inter-museum collaboration in the search for common solutions to the crisis that has arisen are the sole bright spot in this long-lasting and exhausting crisis.